

12. Архів прокуратури Сокирянського району Чернівецької області. – 2006 рік.
13. Косюта М.В. Додержання законів у сфері економіки України. Актуальні проблеми прокурорського нагляду. – Одеса: Юридична література, 2000. – 264 с.
14. Косюта М. Прокурорська система України в умовах демократичного суспільства. – Одеса: Юрид. літ., 2002. – 376 с.

УДК 343.9:343.352

І.А. Артеменко

ОСОБЛИВОСТІ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ

Проблеми ефективного викриття корупційних діянь разом із невідворотністю застосування до порушників установлених законодавством стягнень є надзвичайно важливими та актуальними на сьогоднішньому етапі розвитку суспільства. Об'єктивною передумовою корупції є інститут делегування народом влади певним своїм представникам, наявність бюрократичного механізму управління державою, а більш узагальнено – наявність держави як інституту управління суспільством. Суб'єктивною (психологічною) передумовою існування корупції є психологічна допустимість (схильність) певної частини людей до задоволення життєвих потреб у протиправний спосіб, у т. ч. шляхом неправомірного використання владних повноважень [2, с. 8].

Основні фактори існування корупції в державі впливають з недосконалої фінансової, податкової, приватизаційної, інвестиційної, промислової, господарської, митно-тарифної політики. Подальша тінізація економіки породжує і характеризує рівень корупції, а кримінальна та адміністративна статистика констатує лише результати боротьби з нею [1].

Корупція виникає за наявності відомих умов. Сприятливим ґрунтом для неї є:

- політична нестабільність;
- кризові ситуації в економіці;
- бюрократизація держави;
- одержавлення суспільного життя;
- централізація управління;
- слабкість громадянського суспільства;
- відсутність реальної демократії;
- наявність сектора тіньової економіки.

Можливість прояву корупції визначена тим, що внаслідок свого становища в суспільстві як системи управління влада надає різні послуги населенню і виконує обмежуючі й регулюючі функції. Як правило, влада це робить від імені народу, але за правилами, які практично не піддаються контролю з боку народу. Крім того, у певний момент часу у влади з'являються свої цілі, відмінні від цілей, які публічно декларуються як цілі суспільства. Реалізація цих цілей за рахунок ресурсів всього суспільства також є істотною передумовою корупційних дій [4].

Певна частина адміністративних порушень держслужбовців пов'язана з тим, що не всі керівники органів влади, держустанов і підприємств (особливо ново-призначені на посаду) достатньою мірою ознайомлені з положеннями всіх статей Закону «Про боротьбу з корупцією», а також з наслідками недотримання його норм. У зв'язку з цим засобом профілактики корупційних дій доцільно вважати введення до практики діяльності Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю регулярного проведення за участю працівників правоохоронних органів семінарів і «круглих столів» з метою правової підготовки керівників, які призначаються на посади. Запобіганню проявам корупції і зловживанням держслужбовців у перехідний соціально-економічний період сприяла б більша відкритість рішень, які приймаються органами управління: укладення великих контрактів з комерційними структурами виключно на конкурсній основі, регулярний аналіз незалежною від влади експертною комісією [5].

Говорячи про корупцію як про певний вид порушення, слід зазначити, що у правовому відношенні корупція не може бути зведена до будь-якого конкретного протиправного діяння, вона становить сукупність різних за характером та ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних правопорушень. У кримінально-правовому значенні корупція не є самостійним видом злочину, вона виявляється в багатьох видах злочинної поведінки (діяльності). Термін «корупційні правопорушення» є узагальнюючим терміном, який охоплює всі форми поведінки (діяльності) особи, уповноваженої на виконання функцій держави, що носять корупційний характер і визнаються протиправними (корупційними діяннями), а також діяння, що вчинюються такою або іншою особою і створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм. Залежно від характеру діяння, його мотивації та спрямованості корупційні правопорушення можуть бути поділені на: 1) корупційні діяння; 2) інші правопорушення, пов'язані з корупцією.

Корупційні діяння – це правопорушення, в основі яких лежать:

- 1) зловживання службовою особою владою або службовим становищем;
- 2) корислива мета або інша особиста заінтересованість. У свою чергу, залежно від мотивації вчинення (змісту інтересу, задовольнити який прагне особа, яка вчиняє корупційне правопорушення) корупційні діяння поділяються на: 1) корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для отримання матеріальних благ, послуг або переваг чи заволодіння чужим майном або правом на нього; 2) корупційні діяння, пов'язані з протиправним використанням влади або службових повноважень для задоволення інших (некорисливих) особистих інтересів чи інтересів третіх осіб.

Першу групу утворюють корупційні діяння, які мають корисливий характер. Залежно від способу задоволення корисливих мотивів ці корупційні діяння можна розділити на такі, що пов'язані з неправомірним: 1) отриманням матеріальних благ, послуг або переваг; 2) заволодінням чужим майном або правом на нього; 3) використанням чужого майна. Іншу групу утворюють корупційні діяння, які вчиняються з некорисливої заінтересованості: протиправне використання

службовою особою влади або службових повноважень має за мету задоволення некорисливих особистих інтересів чи інтересів третіх осіб.

Інші правопорушення, пов'язані з корупцією, – це правопорушення, які створюють сприятливі умови для корупції як явища або умови для конкретних корупційних діянь або є приховуванням їх чи потуранням їм.

За видом суспільних відносин, яким корупційною поведінкою (діяльністю) завдається шкода, і залежно від характеру застосовуваного при цьому виду відповідальності науковці виділяють та характеризують такі види корупційних правопорушень: кримінальні (корупційні злочини), адміністративні, конституційні, дисциплінарні, цивільно-правові [6].

Механізм корупційних взаємовідносин може мати два варіанти: у першому випадку відбувається взаємодія двох суб'єктів, кожний з яких за допомогою корупційного зв'язку прагне задовольнити свій інтерес (в окремих випадках – інтереси тільки однієї сторони корупційних відносин, інтерес іншої сторони з точки зору правової оцінки вчиненого може не вбачатися); у другому – корупційна діяльність зводиться до дій лише однієї особи (корупціонера), яка самостійно (без взаємодії з іншим суб'єктом) задовольняє свій особистий інтерес чи інтерес інших осіб за допомогою використання наданої їй влади чи службових повноважень.

Перший із зазначених варіантів, який ґрунтується на принципі «ти мені – я тобі», у свою чергу, також може відбуватися за однією з двох ситуацій: 1) взаємодія суб'єктів корупційних відносин здійснюється на матеріальній основі (суб'єкт, наділений владними повноваженнями, за матеріальну винагороду вчиняє на користь особи, яка надає йому цю винагороду, певні дії з використанням наданої йому влади чи службових повноважень або утримується від вчинення певних дій, які він міг чи повинен був вчинити в даній ситуації як особа, уповноважена на виконання функцій держави); 2) взаємодія суб'єктів корупційних відносин здійснюється на вигідних для обох сторін умовах, які не обумовлюються безпосередньою матеріальною винагородою.

Інший варіант механізму корупційної поведінки (діяльності), як вже зазначалось вище, полягає в тому, що суб'єкт корупції задовольняє свій особистий інтерес чи інтерес іншої особи (осіб) за допомогою використання наданої йому влади чи службових повноважень без взаємодії з іншими особами (взаємодія можлива лише в рамках співучасті у вчиненні злочину) [6].

Корупція як системне явище потребує такого самого системного підходу до протидії. Але оскільки корупція стала елементом політичної системи, становить собою власну систему соціальних відносин (успішного вирішення справ), швидкі і прості рекомендації «боротьби» з нею не впливають на реальне зменшення корупційних проявів.

Перше, про що необхідно пам'ятати, – існують різні рівні корупції: «вулична», «бізнес» корупція та корупція можновладців – керівників центральних і місцевих органів влади, депутатів різних рівнів, суддів, керівників правоохоронних органів. І починати будь-які дії слід саме з останнього різновиду корупції, оскільки найбільша шкода, матеріальна і моральна, завдається незаконними діями саме цих осіб.

По-друге, протидія корупції повинна стати справою не тільки держави, а й всього суспільства, кожного окремого громадянина. Процес протидії повинен бути двостороннім. В Україні, на жаль, існує висока толерантність до корупції, загальна невіра й апатія у позитивні зміни в цій сфері. Хоча щодо корупції у вищих ешелонах влади, почуття справедливості в громадян загострено, і це слід використовувати. Тому при розробці профілактичних заходів (які є найбільш перспективними) увага повинна приділятися моральному вихованню й освітнім програмам для населення, які б вчили протилежному і розумінню згубності вирішення питань за допомогою підкупу [7].

Корупція є соціальним явищем і складається з багатьох різних за характером, але однакових за суттю діянь. Вона не зводиться до якогось одного конкретного виду правопорушення і виявляється в найрізноманітніших формах, які тягнуть за собою кримінальну, адміністративну, дисциплінарну, цивільно-правову, конституційно-правову відповідальність [8].

Нормативно-правові акти України також не дають єдиного визначення поняття корупції. Так, у Законі України «Про боротьбу з корупцією» наводиться таке формулювання: «Під корупцією в цьому Законі слід розуміти діяльність осіб, уповноважених на виконання функцій держави, спрямовану на протиправне використання наданих їм повноважень для одержання матеріальних благ, послуг, пільг або інших переваг».

Інше визначення корупції дається в Концепції боротьби з корупцією на 1998–2005 рр.: «У правовому відношенні корупція – це сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю суттю корупційних дій, інших правопорушень (кримінальних, адміністративних, цивільно-правових, дисциплінарних), а також порушень етики поведінки посадових осіб, пов'язаних зі здійсненням цих дій» [9].

Корупція, як соціальне явище, охоплює всю сукупність корупційних діянь, пов'язаних з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, службових повноважень, відповідних можливостей з метою задоволення особистих інтересів чи інтересів третіх осіб, а також інших корупційних правопорушень, у тому числі тих, які створюють умови для вчинення корупційних діянь чи є приховуванням їх або потуранням їм. В узагальненому вигляді корупція як соціальне явище містить у собі сукупність діянь у системі взаємовідносин між громадянами і службовцями державного апарату і громадських організацій з надання послуг, робіт, виконання замовлень, задоволення вимог з метою одержання ними матеріальних благ, послуг, пільг і переваг [10].

Корупція як соціальне явище становить собою складне, багатомірне явище, що охоплює всі сфери соціальних взаємовідносин між громадянським суспільством і державою та посягає різноманітними засобами на блага, що охороняються законом. Крім правових, вона торкається цілої низки інших проблем: психологічних, історичних, культурних, міжособових, що, природно, викликає труднощі у виробленні її загального поняття і відмітних ознак, розробки будь-яких конкретних заходів боротьби з нею. Тому не випадково, що світовому співтовариству

так і не вдалося виробити загальноприйнятне юридичне поняття корупції, хоча наповнення суті цього поняття на рівні звичайного розуміння всім добре відомо. Це корислива діяльність службовців державного апарату та громадських організацій, пов'язана зі вчиненням різноманітних правопорушень по службі в процесі реалізації своїх повноважень. Вона може мати найрізноманітніші прояви: трудові, цивільно-правові, адміністративно-правові, кримінально-правові. Тобто за своєю суттю – це вся гама корисливих правопорушень, що вчиняються у зв'язку з виконанням обов'язків по службі [11].

Корупція як правове явище більш вузьке поняття, що охоплює собою тільки ті діяння, які передбачені адміністративним та кримінальним законодавством. Проте законодавче вирішення цього питання в багатьох країнах досить умовне, особливо стосовно відповідальності за хабарництво і зловживання службовим становищем.

При розгляді багатогранної проблеми корупції потрібно розрізнявати два її види, про які частково вже йшлося вище: корупцію низову і корупцію верхів (державну). Низова корупція майже відсутня в розвинених країнах. Вона поширена в Південно-Східній Азії, країнах СНД. У нашій країні низова корупція пронизала всі сторони життя, в якому пересічний громадянин стикається з необхідністю звертатися в держустанови, або ж навпаки, чиновник вважає за необхідне потривожити громадянина.

Низова корупція в основному виявляється в: житлово-комунальній сфері; контролюючих структурах; правоохоронних органах; зборі податків, митних зборах, штрафних і платежах; видачі різних дозволів і ліцензій; призові на військову службу [12].

На сьогодні в Україні створена в цілому достатня законодавча основа для ефективної протидії корупції, у тому числі в частині відповідальності за корупційні правопорушення. Основна ж проблема полягає в неповному та вибіркового застосуванні такого законодавства та вияві реальної політичної волі в цій сфері.

Якщо торкатися якості антикорупційного законодавства, то слід зазначити, що воно не є досконалим і повним: 1) його не можна визнати цілісним, оскільки основні антикорупційні акти приймалися в неналежній послідовності за відсутності єдиного підходу і необхідного опрацювання базових положень; 2) ряд його положень є не до кінця продуманими, неузгодженими між собою і науково недостатньо обґрунтованими, що потребує їх вдосконалення; 3) у зв'язку з динамічними і достатньо ґрунтовними змінами, які відбулися останнім часом у законодавстві України, воно потребує систематизації й уніфікації; 4) існує потреба в прийнятті цілої низки законів, які б по-новому або додатково врегулювали важливі для антикорупційної діяльності питання.

Через недосконалість – дуже низька ефективність дії Закону України «Про боротьбу з корупцією». Він не визначив основного: чітких рамок, які розділяти б поняття адміністративного та кримінального корупційного діяння, встановивши лише адміністративну відповідальність за такі діяння. У результаті кримінальне законодавство в боротьбі з корупцією різко відстає від криміноло-

гічної ситуації в державі. Воно не передбачає кримінально-правових санкцій за найбільш небезпечні корупційні діяння, у результаті за ті самі правопорушення державні службовці в одних випадках притягуються до кримінальної, а в інших – до адміністративної відповідальності. Тому слід чітко визначитись також із самим поняттям корупції як кримінального прояву. Поза всякого сумніву, до переліку кримінальних корупційних діянь повинні бути включені всі службові злочини, передбачені гл. VII КК, а також такі норми, як «втручання у діяльність працівника прокуратури, органу внутрішніх справ, безпеки», «завідомо незаконний арешт, затримання або привід» (ст. 173 КК), «притягнення завідомо невинного до кримінальної відповідальності» (ст. 174 КК) та інші склади злочину, суб'єктом і об'єктивною стороною якого є зловживання посадовою особою своїм службовим становищем.

Потребує відповідних змін і такий спеціальний антикорупційний акт, як Закон України «Про боротьбу з корупцією». Слід зазначити, що протягом останніх років здійснювалися неодноразові спроби змінити цей Закон – ухвалити його нову редакцію. Ці спроби виявилися безрезультатними в основному з тієї причини, що пропонувані зміни не лише не покращували правового регулювання адміністративної та дисциплінарної відповідальності за корупційні правопорушення та запобігання корупції, а загалом погіршували його.

Література

1. <http://spa.org.ua>.
2. Алексеев А.И., Герасимов С.И., Сухарев А.Я. Криминологическая профилактика: теория, опыт, проблемы: Монография. – М.: НОРМА, 2001. – 496 с.
3. Близиюков С.А. Корупція, економічні злочини: шляхи подолання і удосконалення правових чинників розвитку суспільства // Дайжест аналіт.-інформ. журн. «Схід». <http://vesna.org.ua>
4. Блувштейн Ю.Д. и др. Профилактика преступлений: Учеб. пособие / Ю.Д. Блувштейн, М.И. Зырин, В.В. Романов. – Мн.: Университетское, 1986. – 287 с.
5. Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 5. – С. 36.
6. Гончарук Г.О. Реалізація заходів подолання та попередження корупції в органах державної влади // <http://minjust.gov.ua>.
7. Дербеньов О.В. Питання попередження привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2004. – № 9. <http://mndc.naiu.kiev.ua>.
8. Дослідження проведене компанією «Соціс» на замовлення організації «Партнерство за прозоре суспільство» 13-20 березня 2002 р. Опитано 1200 респондентів старше 18 років у всіх регіонах України.
9. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 5.11.1995 р. № 356/95-ВР.
10. Кальман О.Г. Правові проблеми боротьби з корупцією // Дайжест аналіт.-інформ. журн. «Схід». <http://vesna.org.ua>.
11. Камлик М.І. Проблеми боротьби з корупцією та напрями протидії // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2002. – № 6. – С. 18-26.
12. Кондратьєв Я.Ю., Камлик М.І., Сущенко В.Д. Соціально-криминологічна характеристика «п'ятої влади» // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2000. – № 2. <http://mndc.naiu.kiev.ua>.
13. Любченко Д.І. Поняття протидії корупції // Наук. вісник Нац. академії внутр. справ. – 2003. – № 2. – С. 31-33.
14. Корупція, економічні злочини: шляхи подолання та удосконалення правових чинників розвитку суспільства: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 18 жовтня 2000 р., м. Донецьк // Дайжест аналіт.-інформ. журн. «Схід». <http://vesna.org.ua>.
15. Мельник М.І. Криминологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – К., 2002. – 18 с.

16. Мельник М.І., Хавронюк М.І. Чи дійсно потрібен новий закон про протидію корупції? // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2004. – № 9. <http://mndc.naiu.kiev.ua>.
17. Міжнародний імідж України: міфи і реалії: Аналіт. доп. УЦЕПД / Центр Разумкова, 2000. – К., 2001. – С. 88-89.
18. Про практику розгляду судами справ про корупційні діяння та інші правопорушення, пов'язані з корупцією: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 травня 1998 року № 13.
19. Про Концепцію боротьби з корупцією на 1998 – 2005 роки: Указ Президента України від 24 квітня 1998 р. № 367/98.
20. Шостко О. Заходи протидії корупції на сучасному етапі розвитку України // Права людини. – 2005. – № 10. <http://khp.org.ua>.

УДК 340.12(477)

С.С. Павлов

ПРАВОВІ ТРАДИЦІЇ У ВИЗНАЧЕННІ СИСТЕМИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВА

Право за своєю природою має відповідати не тільки змісту соціально-економічного, політичного устрою, виступати універсальним регулятором поведінки та діяльності людини, становити за своєю формою належним чином організовану систему правил, а й бути втіленням національної культури та способу життя народу.

Наближення до розгляду системи права становить не абияке науково-теоретичне значення в дослідженні українського права. З моменту проголошення незалежності України по сьогоднішній час в державі на засадах правонаступництва Української РСР триває процес формування та становлення правових засад організації українського права. На фоні цих обставин українське суспільство на власному досвіді перевіряє справедливість та юридичну досконалість правових форм упорядкування суспільного життя, серед яких: практична придатність нових юридичних фікцій (юридична особа, право власності тощо), нових для суспільства правових процедур (референдум, санація, банкрутство тощо) і т.д. Інертна швидкість динамічних процесів становлення українського права продовжуватиметься до повної трансформації колізійних норм та прогалин у досконалий цілісний комплекс взаємозв'язаних елементів права.

Актуальність погляду на ці процеси обумовлена тим, що формування системи права України більшою мірою проходить повз правовий досвід та правову культуру України. Правова політика України не може однозначно назвати стратегічні цілі правових процесів та майбутніх правових стандартів, до яких вона прагне. На сьогоднішній день право втрачає свою природну силу, у системі права України переважає правове безладдя ніж правовий порядок, насиченість нормативними актами, які за своєю логікою та природою суперечать не тільки між собою, а й конституційним принципам, чим породжується правовий нігілізм та правовий хаос. Така ситуація є показником нестабільності та кризи правових засад українського суспільства.